

УДК 323.21

Проблема розвитку громадянського суспільства в Україні в контексті його взаємодії з інститутом держави

Д.Д. ЧУМАКОВ

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, Молодіжний, 20-а, м. Луганськ, Україна, E-mail: tomVerseti@ukr.net

Авторське резюме

Стаття присвячена проблематиці розвитку громадянського суспільства в Україні в контексті його взаємодії з інститутом держави. У статті розглядаються теоретичні, концептуальні та практичні аспекти взаємодії інституту держави і громадянського суспільства в Україні. Проблема громадянського суспільства є важливим аспектом в рамках сучасних політичних і соціальних процесів, а його розвиток визначає якість і стабільність суспільних відносин всередині держави. Автор у статті зробив спробу дослідити проблеми та перешкоди на шляху розвитку громадянського суспільства. В основу статті покладено дослідження провідних авторів, а також власні авторські підходи і висновки щодо проблематики дослідження. Автор також використовує статистичні дані та матеріали, які характеризують стан розвитку громадянського суспільства в країні та його взаємодії з державою. Спираючись на статистичні, теоретичні та концептуальні дані, автором було запропоновано власне бачення вирішення проблеми взаємодії держави та громадянського суспільства. Вагомим моментом постає забезпечення та розвиток новітньої форми інтеракції між державою та громадянським суспільством, яка отримала назву функціональна взаємодія. Такий вид взаємодії між державною та громадянською сферами спирається за засади самоорганізації, саморегуляції, пропорціональності, взаємоінтеграції.

Ключові слова: громадянське суспільство, інтеракція, соціальний діалог, інститут, демократія, держава, інтеграція.

The problem of civil society in Ukraine in the context of its interaction with the institute of state

D.D. CHUMAKOV

V. Dahl East ukrainian national university, Luhansk, Ukraine, E-mail: tomVerseti@ukr.net

Abstract

The article is about the development of civil society in Ukraine in the context of its interaction with the state. The article examines the theoretical, conceptual and practical aspects of the interaction between state and civil society in Ukraine. The problem of civil society is an important issue in modern political and social processes, and its development determines the quality and stability of social relations inside the state. Author at this article tries to explore the problems and obstacles of the development of civil society. This article is based on studies of various well-known authors, as well as personal approaches and conclusions regarding the subjects of the study. The author also uses statistical data and materials that characterize the civil society and its interaction with the state. Based on statistics, theoretical and conceptual information, the author has outlined his own vision of solving the problem of interaction between state and civil society. As very important point appears provision and development of the newest form of interaction between the state and civil society, which is called functional interaction. Such kind of interaction between the public and civil sphere is backed by principles of self-organization, self-regulation, proportionality and mutual integration.

Key words: civil society, interaction, social dialogue, institute, democracy, state, integration.

Постановка проблеми. Україна, як незалежна держава, залучаючись до загальноприйнятих у світі цінностей проголосила однією з фундаментальних цілей свого розвитку створення демократичної правової країни з всебічним розвитком громадянського суспільства. Це зумовлено тим, що становлення демократичної політичної системи неможливе без підтримки громадянського суспільства, яке є запорукою подолання суспільних деформацій і виступає медіатором між усіма сферами буття у глобальному вимірі. Конституція України визначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, відповідно, громадянська активність є невід'ємною частиною політичних взаємовідносин і виступає джерелом формування політики.

Означене наводить на думку, що громадянське суспільство є основним гарантом того, що державна влада не може бути узурпована та використана не на користь народу. В ідеалі, співпраця між інститутом держави та громадянським суспільством має відбуватись на конструктивних, функціональних засадах. Однак реалії сьогодення повністю доводять, що протягом останніх п'яти років діалог та партнерські відносини між державною і громадянською сферами були відсутні. У наслідку це призвело до повалення існуючої державної влади, розколу суспільства та загострення кризових явищ у багатьох сферах. З огляду на вищезначене можна стверджувати, що на сьогодні в Україні, як ніколи, назріла потреба у виробленні системи заходів і механізмів

© Д.Д. Чумаков, 2014

ефективного розвитку громадянського суспільства, та відповідно – адекватного рівня взаємодії між державою та громадянським суспільством. Зазначені обставини зумовлюють суспільну та наукову важливість подальших теоретико-концептуальних досліджень, спрямованих на опрацювання всіх аспектів формування інтеракції між державою та громадянським суспільством у контексті українських реалій.

Актуальність дослідження обумовлюється та посилюється недостатнім рівнем розвиненості та сформованості громадянського суспільства в Україні, що підтверджується сучасними кризовими явищами у політичній і соціальній сферах тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем розвитку громадянського суспільства показує, що дана проблематика не втрачає своєї актуальності і достатньо активно досліджується науковцями на пострадянському просторі. Дослідження суті, структури, функцій громадянського суспільства та взаємодії його окремих елементів висвітлюється в працях М. Кудряшова, З. Голенкова, В. Смолькова, В. Баркова, І. Кресіної, М. Михальченко, Г. Щедрови. Вивчення діалектики взаємовідносин громадянського суспільства і держави простежується в концептах таких дослідників як Г. Авцинова, В. Селіванова, А. Сіленко, Ф. Рудич, О. Чувардинський, М. Гурицька. Значний внесок у розробку концепту громадянського суспільства також зробили дослідники К. Гаджиєв, Ю. Резнік, С. Перегудов, Ю. Барков, В. Цвих та інші.

Мета дослідження – висвітлення проблематики розвитку громадянського суспільства в Україні в контексті його взаємодії з інститутом держави.

Виклад основного матеріалу. В Україні становлення громадянського суспільства завжди відбувалось в особливих умовах. По-перше, його розвиток припадає на етап, коли по суті проблема побудови громадянського суспільства вже не є такою гострою для розвинутих країн світу. По-друге, становлення громадянського суспільства в Україні тісно пов'язано з політичною та соціальною модернізацією країни, перетворенням економічних відносин та формуванням національної свідомості українського народу. Україна завжди була державою, що знаходиться на межі двох глобальних геополітичних блоків – американо-європейського та євразійського, і історично завжди мала вплив різних культур – східної і західної. Тому безумовно, вивчаючи особливості розвитку громадянського суспільства в Україні, потрібно враховувати вплив західних і східних культур та особливості власного історичного досвіду. Українське суспільство, яке багато років перебуває у стані трансформації, має генерувати власну модель громадянських відносин і громадянського суспільства, та відповідно власну мо-

дель громадянсько-державної взаємодії. У будь-якому випадку громадянське суспільство, як згуртована сукупність активних громадян, або напштовхується на опір з боку базового політичного інституту – держави, або ж взаємодіє з нею, внаслідок чого, формується особлива складна система суспільного життя й управління, утверджується певний рівень прав та свобод, розподіляються функції та прерогативи.

Світова практика доводить, що базовими структурними принципами взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства в ідеалі мають бути: розширений соціальний діалог; забезпечення функціонального балансу між державними інтересами та інтересами окремо взятих позадержавних інституцій; рівні можливості для всіх партнерів; взаємовідповідальність відносин; мінімізований рівень вертикального втручання держави, інформаційна відкритість взаємодії між сторонами та ін. [7].

Слід відзначити, що за період самостійності в Україні відбулися значні зміни саме в контексті забезпечення розбудови громадянського суспільства. Якщо оперувати цифрами, то наприклад, у 1991 році в Україні діяло близько 300 зареєстрованих громадських організацій, а станом на початок 2014 року – їх налічується 77584. Окрім того, офіційно діють 29869 організацій профспілкового й професійного характеру, 297 творчих спілок іншого типу, 1510 органів самоорганізації населення [6]. Також у період з 1992 по 2013 рік було прийнято та ратифіковано значну кількість документів та актів, які покликані нормативно забезпечити розвиток громадянського суспільства в Україні, як наприклад [5]:

- Закон України «Про соціальний діалог в Україні»;
- Закон України «Про об'єднання громадян» (втратив чинність);
- Закон України «Про громадські об'єднання»;
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»;
- Постанова КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»;
- Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації»;
- Європейська конвенція з прав людини;
- Європейська соціальна хартія.

Більш того, за 20 років проблематика розвитку громадянського суспільства в Україні піддалася значному теоретико-концептуальному опрацюванню у вигляді численних наукових робіт і досліджень, круглих столів, нарад, конференцій, форумів та ін.

Парадоксальним є те, що, незважаючи на

все вищеперелічене, можна прямо говорити про наявність суттєвих розбіжностей між теоретичною інституціоналізацією та дійсною активністю громадянського суспільства, а саме: реальними можливостями контролювати і впливати на процес вироблення й прийняття політичних рішень, визначати складові соціальної політики, виступати сферою проведення діалогу між зацікавленими сторонами тощо. Суспільно-політичні події 2013-2014 років в Україні повністю підтверджують недовіру існуючих норм, зв'язків і механізмів у сфері розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з державою. Аналізуючи рівень відповідного діалогу за останні 10 років, можна відмітити, що, по суті, він не відбувався на практиці. Процес сегментизації та інституціоналізації громадянського суспільства мав суто декларативний характер, а існуючі форми інтеракції між громадянами та державою виявилися неадекватними до сучасних реалій. Такі негативні наслідки зумовлені значною сукупністю чинників, які завжди супроводжували країну на шляху її розбудови. Дослідники серед таких чинників виділяють наприклад [2, с. 712-715]:

- неефективність системи соціального партнерства;
- політичну та соціальну пасивність населення;
- відчуженість значної частки громадян від громадської діяльності;
- мовну, культурну та історичну різноманітність населення (особливо це є наглядним у контексті протиставлення Сходу та Заходу країни);
- зтягнутість та невідповідність економічних і соціальних реформ;
- нерозвиненість середнього класу;
- брак загальних спільних цінностей.

Означені чинники безумовно перешкоджають гідному розвитку громадянського суспільства в країні, однак, на нашу думку, вони не є першочерговими. Тим паче у більшості своїй означені чинники виявляються скоріше показниками, що характеризують рівень сталості та розвиненості громадянського суспільства та рівень взаємодії між ним та державою.

Базовою перешкодою на шляху подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні та адекватного рівня його взаємодії з державою, на нашу думку, є перш за все суспільно-політичні, комунікаційні та культурні деформації. Справа в тому, що в політичній, соціальній та економічній площині існує широкий тіньовий сегмент не тільки у вигляді неофіційних та напівофіційних зв'язків і інституцій, а й у вигляді подвійних орієнтирів та цінностей. Так, наприклад, незважаючи на задекларовану державну підтримку розвитку громадянського суспільства, серед впливових політичних кіл та політично-економічної еліти існує фундаментальне небажання сприяти відповідним процесам.

Іншою гострою проблемою можна вважати помилково обраний вектор розвитку громадянської свідомості в країні. Так, в основу державної політики лягла система імітації європейського вектора розвитку та прийняття західноєвропейських цінностей. При цьому проблематиці дійсної самоідентифікації громадян з незалежною Україною з притаманними їй традиціями, надбаннями та цінностями увага майже не приділялась на офіційному рівні. Це призвело до резонансу між фактичними цінностями, засадами і прагненнями, та їх офіційно декларованими проєкціями. Розбіжність у цінностях між пересічними громадянами, політичною елітою, фінансовими колами, групами по інтересах виявилася дійсно катастрофічною.

Закритість політичної та економічної еліти і, відповідно, обмежений рівень діалогу між сторонами призвів до того що між усіма сферами буття українського суспільства домінують комунікаційні зв'язки кулуарного характеру. Такі зв'язки проходять крізь призму елітарних та псевдоелітарних детермінант, які є далекими від суспільних цілей громадянського розвитку. Сьогодні більшість громадян продовжують оперувати марними поняттями та керуватись застарілими життєвими принципами (як наприклад, патерналістична залежність від влади та держави). У свою чергу, новітні цінності політичної культури поширюються досить повільно та носять обмежений характер. Це зумовлює політичну пасивність громадян, єдина форма політичної активності виявляється в електоральній дії, яка у більшості своїй зводиться до підтримки найбільш прийнятної та харизматичного кандидата, а ніяк не ідеології, політичного вектора, громадянської платформи.

Відомо, що значна кількість існуючих громадських та недержавних організацій є фінансово залежними від інвесторів або бюджетної підтримки, а штучна політизація таких організацій перетворює їх на структури захисту певних інтересів. Багатолітня криза довіри громадян до політичних інститутів перетворила існуючі інституції громадянського суспільства у філіали, які підпорядковані різноманітним фінансовим та політичним угрупованням. Значний відсоток утворених громадських організацій являє собою структури, які покликані під час чергової виборчої кампанії виявити підтримку тій чи іншій політичній силі (нерідко – продержавній), що у свою чергу унеможлиблює існування адекватного рівня партнерської взаємодії між громадянським суспільством та державою.

Тобто ми бачимо, що перешкоди на шляху розвитку громадянського суспільства носять досить фундаментальний характер. Вихід з суспільно-політичної кризи можливий лише за умов соціальних, економічних, політичних, культурних й інтелектуальних трансформацій в усіх сферах буття українського суспільства.

Вкрай необхідним є поєднання зусиль держави, інших політичних інститутів, громадськості і економічних груп щодо створення ефективної системи взаємовідносин в країні, спираючись на адекватні та об'єктивні засади. Не слід обмежувати увагою також значимість поширення загальних національних ідей та орієнтирів, які мають консолідувати українське суспільство. Особливою умовою становлення громадянського суспільства в Україні є побудова оновленої національної держави, яка спирається як на засади широкої демократії, так і етнокультурні підстави громадянської самоідентифікації. В основу розвитку функціональної взаємодії держави та громадянського суспільства перш за все мають бути покладені засади самоорганізації, саморегуляції, пропорціональності, взаємоінтеграції. Впливовим аспектом виявляється саме пропорційне співвідношення в контексті централізації та децентралізації владних повноважень між державними і громадянськими організаціями, центром і регіонами. Так, у наслідку, має утворюватися певна саморегуляційна система, як результат консенсусної інтеграції взаємодії державної і громадянської площини. В основу такої саморегуляційної системи покладається зворотній зв'язок між державними та громадянськими елементами, тим самим забезпечуючи здатність до сталого розвитку соціуму в цілому [1, с. 187-190].

Для оптимізації функціональної дієздатнос-

ті громадянського суспільства ефективно взаємодіяти з державою воно має бути забезпечено законодавчими та контролюючими ініціативами, широким правом моніторингу діяльності виконавчих інституцій та органів місцевого самоврядування, що у результаті дасть змогу ефективно впровадити засади прямої та представницької демократії і запобігати тінізації суспільних, економічних та політичних відносин.

Висновки. Забезпечення адекватного рівня взаємодії між державою та громадянським суспільством є нагальною та необхідною складовою політичної модернізації і демократизації, що є прямим шляхом до досягнення суспільної стабільності у майбутньому. Взаємовигідне партнерство між державою та елементами громадянського суспільства можливе лише за умов паритетного діалогу, тому вкрай актуальною є проблема винаходження новітніх засобів комунікації і відповідної інтеракції. Шляхи подолання суспільно-політичної кризи в українському суспільстві тісно пов'язані з формуванням нового типу громадянської свідомості та відходженням від застарілих типів комунікації і принципів управління. Найбільш вирішальним моментом має бути процес формування цілого комплексу адекватних сьогодишнім реаліям спільних цінностей, яких так бракувало в останні роки та які мають бути покладені в основу всіх модернізаційних процесів у державі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія / М.А. Бойчук. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 211 с.
2. Гурицька М.С. Проблеми та перспективи громадянського суспільства в сучасній Україні / М.С. Гурицька // Держава і право. Зб-к наук. праць. Сер. Юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 41. – С. 711-718.
3. Дегтяр А.О. Взаємодія органів державної влади з громадськістю: теорія та практика державного управління: монографія / А.О. Дегтяр, А.В. Халецький, С.В. Белей. – Донецьк: Вид-во «Донбас», ООО «РА Ваш імідж», 2012. – 415 с.
4. Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. Монографія / Я.І. Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.
5. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>
6. Державна служба статистики України. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання (станом на 1 березня 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Створення платформи громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lir.lg.ua/>

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014

REFERENCES:

1. *Boichuk M. A. Vlada i hromadianske suspilstvo: mekhanizmy vzaiemodii (State power and Civil Society: mechanisms of interaction : monograph) : Monohrafiia. Kyiv. NPU imeni M. P. Drahomanova, 2007. 211 p.*
2. *Hurytska M.S. Problemy ta perspektvyv hromadianskoho suspilstva v suchasni Ukraini (Problems and perspectives of civil society in modern Ukraine). Derzhava i pravo. Zb-k nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky. Kyiv. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2008. No. 41. pp.711-718.*
3. *Diehtiar A.O. Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vlady z hromadskistiui: teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: monohrafiia (Interaction between state authorities and the public: the theory and practice of public administration : monograph). A.O. Diehtiar, A.V. Khaletskyi, S.V. Bielai. Donetsk. «Donbas», ООО «RA Vash imidzh», 2012. 415 p.*

4. *Pasko Ya.I.* Sotsialna derzhava i hromadianske suspilstvo: spivpratsia versus protystoiannia. Monohrafiia (The social state and civil society: cooperation versus confrontation. Monograph). Ya.I. Pasko. Kyiv. PARAPAN, 2008. 272 p.
5. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal (Official portal of Verkhovna Rada of Ukraine). Regime to access : <http://www.rada.gov.ua/>
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kilkist subiektiv YeDRPOU za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia stanom na 1 bereznia 2014 roku (State Statistics Service of Ukraine. Number of subjects US-REOU for organizational and legal forms as of March 1, 2014). Regime to access : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Stvorennia platformy hromadianskoho suspilstva (Creating a platform of civil society). Regime to access : <http://lir.lg.ua/>

Чумаков Денис Дмитрійович – аспірант
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля
Адреса: 91034, м. Луганськ, квартал Молодіжний, 20-а
E-mail: tomVerseti@ukr.net

Chumakov Denis Dmytriyovych – postgraduate
South ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky
Address: 20-a, Molodizhnyi kvartal, Luhansk, 91034
E-mail: tomVerseti@ukr.net